

תחלתו וסופו בכשרות בעדים ובריינים

— א —

בבא בתרא מג. א' : האומר תנו מנה לעניי עירי אין דנין בדייני אותה העיר, ואין מביאין ראייה מאנשי אותה העיר, אמאי, ליסלקו בי תרי מינייהו ולידייננו. ובתוס' ד"ה וליסלקו בי תרי מינייהו ולידייננו, וא"ת והא בעינן תחלתו וסופו בכשרות, והכא הוא תחלה בפסול והוא כמו קרוב ונתרחק, ואור"י דלא שייך תחלתו בפסלות הכא שאין פסלות תלויה בגוף אלא בממון. ובשיטה מקובצת ואמאי לסתלקו בי תרי מינייהו ולדיינהו בעדותם, וכן נמי תלתא מינייהו להיותם דיינים. וכשאין להם נמי קרובים בעיר, דאם כן אכתי נוגעים בעדותם הם לקרוביהם, ואיכא למידק וכי מסתלקים מאי הוה והא בעינן תחלתו וסופו בכשרות, ואפילו בדיני ממונות, וכדאמרינן בפרק יש נוחלין בהיה יודע לו בעדות, עד שלא נעשה לו חתנו או שהי' קרוב ונתרחק, וכתב הראב"ד ז"ל: כי בעינן הם ה"מ בפסלות דגופא או בפסלות דקורבא, אבל הכא משום חשדא דנוגעים בעדותם הם, וכי תסלק חשדא כשרים בין לדין בין לעדות ע"כ. ולשון אחר פירשו דגבי ממון לא מקרי תחלתו בפסלות דכיון דמטי ליה הנאה מיניה לאו בר עדות הוא כלל, והשתא הוא דאחיל עליה שם עד, והוה לי' תחלתו וסופו בכשרות ועד ההוא שעתא לאו עד הוא כלל דאין אדם מעיד לעצמו, ודמיא לההיא דאמרינן במסכת מכות, אלא מעתה רובע יציל הורג יציל במקיימי דבר הכתוב מדבר. והם לאו עדים נינהו, אבל בפסול אחר עדים מקרו. והרמב"ן ז"ל תירץ, וז"ל: נאמר תחלתו בפסלות דוקא בקרוב ונתרחק או בפסול הגוף אחר שהי' זה מעיד למי שהוא קרוב בשעת ראייה ולאחרים הוא מעיד שהרי זה ממון אחרים הוא כעת. כללו של דבר אין אדם מעיד לאותו שהיה פסול לו בשעת ראייה, אבל היה פסול לזה בשעת ראייה מעיד באותו עדות לאחרים שהרי תחלתו כשר היה אצלם. ובאר הרמב"ן וזה הטעם מספיק למי שהיה יודע עדות לקרובו ונסתלק אותו קרוב מאותו ממון שהוא כשר, אבל לטעם הראשון הי' מן הדין שלא יהי' נאמן.

— ב —

והנה צריכין לברר דכיון דמסתלקים מחלקם על חלק הגשאר הוה כמו דין חדש דמעיקרא היה שלהם והשתא הכסף לא שייך להם משום דאין להם שום שייכות כעת להממון, דבקרוב ונתרחק היו קרובים לאותו בעל דין עצמו דהאדם לא נשתנה, אבל בממון החסרון רק בשייכות או בנגיעה וכעת נסתלק השייכות שלו ומעיד לאנשים אחרים.

והנה אף שנאסרו גם כן על חלקם של בני העיר משום חלקם שהיה להם מקודם ושלהם הוה תחלתו בפסלות, אבל סבת הנגיעה היתה שבחלק בני העיר נמצא גם חלקם, וכאן שסלקו מחלקם, גם על בני העיר נקראים עדים בענין אחר לגמרי.

ולפי סברת הרמב"ן ז"ל כיון דעל חלקם נעשה דבר חדש לגמרי, דמקודם אין בזה עדות כלל מפני הנגיעה, וכעת אחרי הסתלקותם נעשים עדים ואין כאן תחלתו בפסלות, ממילא אין שייך כלל כאן תחלתו בפסלות במה ששייך לבני העיר ואף שחלקם של בני העיר מתערבת בחלקם של העדים, ולהם הלא נשאר חלקם של העדים, אבל מכיון שיכולים להעיד על החלק שהיה להם מקודם שעל זה לא היתה תחלתו בפסלות שבנגיעה אין כאן עדות כלל, ממילא עדותם מועלת גם על חלק של בני העיר כי הלא מצורפים ומאוגדים זה בזה.

— ג —

ואפשר להבין בזה סוגית הגמ' בקדושין מג: אתמר רב אמר שליח נעשה עד, דבי רב שילא אמרי אין שליח נעשה עד. מ"ט דבי רב שילא אילימא משום דלא אמר ליה הוי לי עד, אלא מעתה קידש אשה בפני שנים ולא אמר להם אתם עדי ה"נ דלא הוי קידושין וכו', מאי קסבר, אי קסבר המלוה חברו בעדים צריך לפורעו בעדים הרי נוגעים בעדותם נינהו דאי אמרי לא פרעניה אמרו להו פרעוני, אלא לעולם קסבר המלוה חברו בעדים אין צריך לפורעו בעדים, ומיגו דיכלו למימר אהדרינו יכולים למימר פרעיניה למלוה. והשתא דתקון רבנן שבועת היסת שאפילו מי שאינו מודה במקצת הטילו עליו שבועה מהשתא אפילו סבירא לן המלוה את חברו בעדים אין צריך לפורעו בעדים, אפ"ה נוגעים בעדותן הן, דאי אמרי אהדרינהו נהלך בעי אשתבועי. לפיכך הם מעידים שקבל מלוה מידם כדי שיפטרון מן השבועה, ונוח הוא להם להפסיד ממון למלוה מלהשבע בשקר דאע"ג דחשידי אממונא, לא חשידי אשבועתא. הלכך בממון לא אמרינן הן הן עדין וכיון דעדים לא הוו הרי הדין הוה כדין הקצוב

בשבועות מד, גבי חנוני על פנקסו משתבעי אינהו דיהבי למלוה ונפטריין מן השולח דהוא האמינם בשבועה שמסר להם מעותיו אבל מלוה אומר שאין נאמנים לו בשבועה ומשתבע דלא שקיל מידייהו ופרע לזה למלוה.

ובתוס' ד"ה והשתא: וא"ת מ"מ למה לא יהיו העדים נאמנים לאחר שנשבעו לאמר פרענום, שהרי שוב אינם נוגעים בעדותם, ואמר ר"י דלכך אינם נאמנים לאחר שנשבעו משום דרחמנא אמר ע"פ שנים עדים יקום דבר דמשמע דנאמנים בדבור בלבד, אבל העדים הטעונים לישיבע קודם שיאמנו דבריהם אין ממש בעדותם ע"כ.

וע"כ מקשה הריטב"א בחדושינו ואיכא דקשיא להו כיון דהני עדים לא מיפסלו אלא משום נגיעת עדות דבעי למיפרע ללוה או לאשתבועי ליה, ליפטר והו לזה מממון ומשבועה ותו לא נגעי בעדותן וליתו ולסהדי וכדאמרינן בב"ב גבי בני העיר שנגנב ס"ת שלהם וליסלקו בי תרי מינייהו ולסהדי.

והנכון דאנן בעינן בעדות תחלתו וסופו בכשרות הלכך התם בב"ב דלא סליקו נפשייהו הרי הם כבני העיר ובעלי דבר נינהו ולא עדים כלל וכדאמרינן התם במכות רובע יציל גרבע יציל, במקיימי דבר הכתוב מדבר, ומכי סליקו נפשייהו, הוו עדים והוו תחלתן וסופן בכשרות. אבל הכא מקמי דלפטרינהו לזה אינם בעלי דבר לגבי מלוה אלא עדים, והוה להו נוגעים בעדותן ופסליה ליה וכי פטרינהו לזה השתא ואתכשרו להו הוו להו תחלתן בפסלות וסופן בכשרות. וכן תירץ הרב"ר אשר ב"ר משולם. ועוד נראה דקושיא מעיקרא ליכא, דהתם כי מסלקי נפשייהו לאסהודי לאחרני לא מרוויחי מידי, אבל הכא מרויחין שפוטר אותם כדי שיעידו ודומה כאלו משכירם שיעידו לו.

— ד —

והנה לפי הרמב"ן אין קושיא כלל דבבבא בתרא לא שייך תחלתו בפסלות דאינם מעידים לאותם האנשים הקודמים אחרי שסלקו עצמם מהממון דהדין תורה נוגעת כעת רק לשאר בני העיר ולא לעניני העדים שהיו משותפים בזה מקודם וכמו שמעידים כעת לענין מחודש ולאנשים אחרים.

אבל כאן שמתחלה היו נוגעין בעדותן בענין אותו מלוה ולגבי זה המלוה, וגם כעת אחרי שהלוה מחל להם על השבועה המה מעידים לאותו מלוה שהיו מתחלה בפסלות לכן לא תועיל מחילת שבועת הלוה, דהוה תחלתה בפסלות וסופה בכשרות.

— ה —

ולדעתי אפשר לתרץ קושית התוס', הריטב"א, הרמב"ן והראב"ד דהנה המשנה למלך בה' עדות פט"ו ה"ב בהרמב"ם: האומר תנו מנה לעניי עירי אין דנין בדייני אותה העיר ואין מביאין ראיה מאנשי אותה העיר, במה דברים אמורים כשהיו עניים סמוכים עליהם, ופוסקין עליהם צדקה אפילו אמרו שנים מאנשי אותה העיר אנו נתן דבר הקצוב עלינו ונעיד אין שומעים להם, שהנאה הוא להם שיתעשרו עניים אלו הואיל והם סמוכים על בני העיר, ע"כ לשון הרמב"ם ובמשנה למלך, וכתב מהרש"ק ח"ב ס"ס קי"ח וז"ל: ועוד נראה לי לומר דכה"ג דנדון דידן אפשר שיש לחלוק דלא שייך למפסל העדים מטעם נוגעים בדבר, ול"ד למי שבא להתחייב לתת מנכסיו ממון שעדיין לא היה בו זכות להקדש דאז ודאי היו נוגעים בעדות כיון שבאים לזכות במה שלא בא בידם מעולם, אבל כה"ג שאינו כי אם הוצאות המעות שהוא כופר מגביית ההקדש אפשר לחלק שלא להרחיק העדות מטעם נוגעים בעדות, והחילוק הזה אחר המחילה אין הדעת מקבלתו והוא דבר תמוה הרבה דמה לי הא מה לי הא כיון שנוגעים בעדותן, ועי' בהגהות מימוניות, רוצה לומר דאין מועיל סלוק בעדים ומייתי ראיה מדלא מצינן בחד דוכתא לומר ולסתלקי בי תרי מינייהו ולסהדי.

והנה ברמב"ם מפורש בה' עדות פט"ו ה"א וז"ל: כל עדות שתבא הגאה לאדם ממנה אינו מעיד בה שזה הוא כמעיד על עצמו. לפיכך בני העיר שבא מערער לערער עליהם במרחץ או ברחוב של עיר אין אחד מבעלי העיר מעיד בדבר זה ולא דן עד שיסלק עצמו בקנין גמור, ואח"כ יעיד או ידין. ומהני לפי הרמב"ם סלוק בדיינים ובעדים, דהלא מפורש בירושלמי והובא באלפסי במס' סנהדרין דדין עדים וסנהדרין שוין מניין שלא יהיו העדים קרובין לדיינים מפני שלא ירצה הדיין לקבל הזמה על קרובו והוה להו עדות שאי אתה יכול להזימה, ומניין פסול קרובים בדיינים כמו בעדים אמרה תורה הרוג ע"פ עדים, והרוג ע"פ דיינים מה בעדים לא תהי' שום קורבה אף בדיינים לא תהי' שום צד קורבא.

— ו —

והנה לדעתי אפשר לחלק בדיני נגיעה אם מפני שממונו תלוי בזה, והוא בעל דבר, או משום נגיעת שבועה, כדי להפטר, או בעניני שותפות, אבל בעניני צבור כמו בס"ת, או באומר תנו מנה לעניי העיר שאין בזה נגיעה פרטית לאיש

שמעיד לו, או עניני ממונות שיהי' נחשב בעל דבר בזה כי ענין צבור חלוק מדיני שותפות, שאין לכל אחד ואחד בדבר השייך לצבור חלק שותפות שנוכל לחשוב שהוא בעל דבר ממש בזה, אין דין שייכות ממון בעניני צבור, ולא שייך לפוסלו משום תחלתו בפסלות כי הנגיעה היא רק שעל ידי זה יפטר מלתת חלקו לצבור. ואין שייך בזה קורבא לאנשים הפרטיים מהצבור וגם אין בזה קורבת ממון שאין דיני ממון ממש להפרטים מהצבור שאינם נחשבים כמו שותפים שדין צבור אין נעשה מפרטים לדין שותפות של אנשי העיר אלא להיפך כשיש צבור והוא דר באותו העיר יש לו זכות ליהנות בהענינים השייכים לכל הצבור, וראיה מהוריות ו, א': ת"ר מת אחד מן הצבור חייבין, אחד מב"ד פטורין, מת אחד מן הצבור חייבין דאין צבור מתים, מת אחד מב"ד פטורין דחטאת שותפין הוא. ושמעינן מזה דבדבר של צבור אין הבאור דהם שותפין בממון של צבור, אלא בדבר צבורי יכול להשתמש כל אחד מהצבור, אך אינם נקראים בעלים על זה ומש"ה כשמת אחד מן הצבור אין נחשב כמו חטאת שמת אחד מן השותפין, והדבר מבואר במנחות. כא': העיד בן בוכרא ביבנה כל כהן ששוקל אינו חוטא, אמר לו ר' יוחנן בן זכאי לא כן אלא כל כהן שאינו שוקל חוטא, אלא שהכהנים דורשים מקרא זה לעצמן וכל מנחת כהן כליל תהי' לא תאכל, הואיל ועומר ושתי הלחם ולחם הפנים שלנו היא האיך נאכלים.

והנה לפי הדין דגם הכהנים צריכים לשקול ע"כ משום דבדבר ששייך לצבור אין הצבור שותפין ממש בזה אלא שיש להם זכות ע"י השקלים בכל הקרבנות בלחם הפנים ובשתי הלחם, אבל אינם שותפים ממש, ולכן אין בזה משום מנחת כהן כליל תהיה לא תאכל, כי אחרי שנמסר לצבור יפה יפה, אין לכהן שותפות פרטית לזה.

— ז —

וע' בשיטה מקובצת בבא מציעא, פרק ראשון, אבל מ"מ קשה דבתוך ד' אמות מגרשה מתקנת חכמים, ומדאורייתא לא הוה גט עד דמטי לרשותה, והיכי שרו רבנן אשת איש לעלמא. וי"ל כיון דתקינן רבנן ד' אמות שלה הם מדאורייתא, דהפקר ב"ד הפקר והוי כמו ירושה תלמיד הרפי'.

וזה הבאור כאן דאין ד' אמות קונה אלא בסימטא או בצידי רשות הרבים, ודין צבור יש בזה, וע"ז הוא כמו ירושה שבעת שאחד משתמש בהרשות נחשב כשלו. ובזה בארתי בתוס' בבא מציעא ב, א': וא"ת, ונימא דאין ספק מוציא

מידי ודאי, כמו בספק ויבם. וי"ל דהתם בנו של סבא הוי ודאי יורשו ולא יוציא הספק מספק ממונו, אבל הכא ודאי הוא רק בחציו ולא על חציו של חברו. וצריכין לבאר בהתוס' דבירושה לכל אחד מן האחין יש חלק וזכות על הכל, דהלא בן יחידי יורש הכל אלא כשישנם שני בנים יש לכל אחד זכות על הכל ולכן מוציאין זה מזה. וזה דוקא אם שניהם ודאין אבל שהאחד ודאי והשני ספק, אין ספק מוציא מידי ודאי. וזה הבאור בשיטה מקובצת דדין ד' אמות הוה כמו ירושה של צבור ויש לכל אחד זכות השתמשות בכל דאינם כמו שותפין ולכן בד' אמות בסימטא, או בצידי רשות הרבים כשאחד משתמש בד' אמות יש לו כל הזכות כמו בירושה. ואפשר להבין בזה התוס' בד"ה דבריאה בעלמא, והא דאמרינן הבטה בהפקר קני, היינו שעשה מעשה כל דהוא, כגון שגדר גדר קטן. ובחדושי הרמב"ן מתרץ דהבטה בהפקר הוה רק בשומר, אבל בבאור התוס' אפשר לומר כשעושה גדר קטן מסתלקים כולי עלמא מהזכות שיש להם בהפקר והוה כמו שנשאר רק אדם אחד בעולם וזוכה בהחפץ, כמו במכירי כהונה שמסתלקים כל הכהנים ונשאר יחידי בעולם, וכמו בהלכה מאימתי כל אדם מותרים בלקט משילכו בה הנמושות, דעניים מסלקי נפשיהו מזה.

ולפי זה באומר תנו מנה לעניי עירי, ובספר תורה כיון שאין ליחידים דין שותפות בזה, אלא נגיעה מפני שהעדים או הדיינים המה מהצבור כשמסתלקים עצמם לא שייך תחלתו בפסלות, כי מעולם לא היו שותפין בנגיעת ממון ממש בזה, ולולי דמסתפינא הייתי אומר דמגמ' מוכח דסלוק בס"ת או בתנו מנה לעניי עירי תהני גם בלא קנין. ולכאורה קשה דסלוק בדבר שהוא שלו ממש לא מהני דוקא בקנין אלא כאן בדבר של צבור אין ליחידים רק זכות מפני שהיחיד הוא חלק מהצבור, יכול לסלק עצמו מהזכות גם בלא קנין, והוה כמו ירושה הבאה ממקום אחר דמהני סלוק בלא קנין.

— ח —

ומלבד כל זה אפשר לומר דלא שייך כלל בזה תחלתו בפסלות, דביש נוחלין בהי' יודע לו עדות עד שלא נעשה חתנו ונעשה חתנו, פיקח ונתחרש, פיתח ונסתמה דפסול ביאר הרשב"ם ב"ב קכח כל שתחלתו ראיית המעשה, או סופו שעת הגדת עדות, כלומר כל שתחלתו בפסלות שעת ראיית העדות והשתא סופו בכשרות פסול דמעיקרא לא היה ראוי לעדות זו וקרא כתיב «והוא עד או ראה», דבשעת ראיית המעשה יהא ראוי לעדות זו.

והבאור דעדות מתהווה משני ענינים ראיה והגדה, זאת אומרת שראה רק פעם אחת ועל אותה הראיה בשעה שהיה פסול מגיד העדות אחרי כן וזה הדין נמי בהי' יודע לו עדות עד שלא נעשה חתנו ונעשה חתנו דפסול משום דבשעת הגדה היה פסול, אבל בשותפין ובס"ת ובאומר תנו מנה לעניי העיר יש לו ידיעה הנמשכת כל הזמן, ויודע העדות גם אחרי הסלוק כמקודם, ויש ראיה ודין "או ראה", אחרי הסלוק כמקודם, לא תפסל העדות מפני שהיתה לו הידיעה גם קודם לכן. וזה ברור שידיעה בעלמא לענין פסול מחמת נגיעה, אם אותה הידיעה מתחדשת גם אחר שנסתלק מדין בעל דבר או נגיעה, לא תפסל מפני תחלתו בפסלות, שהלא הידיעה יש אצלו גם אחרי הסלוק, ומתקיים הדין ראיה בכשרות והגדה בכשרות, ולכן פוסק הרמב"ם בה' עדות פט"ו שסלוק מועיל בין לדיינים וגם לעדים.